

Mikael Sundkvist

En 165-årig historia: svenska översättningar av ortodoxa liturgiska texter

Det kan för många komma som en överraskning att översättningar till svenska av ortodoxa kyrkans gudstjänster och förrättningar går tillbaka 165 år i historien. Att dessa översättningar inte slagit igenom i det allmänna medvetandet förklaras väl av det låga antalet ortodoxa med svenska som modersmål. Finland har haft ett inslag av svensktalande ortodoxa alltsedan den ryska tiden. Sverige har numera en relativt stor närvaro av ortodoxa kristna – omkring samma antal som i Finland totalt och därtill lika många orientaliska ortodoxa – men som invandrade från länder med gammal ortodox kultur firar de allra flesta av dem gudstjänst på sina gamla hemländers språk.

Det har förekommit många ansatser till översättningar, och föreliggande artikel vill ge en preliminär översikt av dem. Materialet är till vissa delar oöverskådligt. Utöver de relativt få tryckta utgåvorna förekommer en flora av privatutgåvor framför allt i form av stenciler och kopior. Något finns numera också på webbsidor.

Jag har valt att dela in materialet i tre perioder: från 1852 till 1914, då översättningar framställdes inom den ryska kyrkan i Sverige och i Finland; från 1949 till 2007, en period präglad av Tito Colliander och Christofer Klasson; slutligen tiden från ett seminarium i Sverige år 2007 fram till situationen i dag.

Ryska tiden

Översättningar av gudstjänsttexter till folkspråken dyker upp inom det ryska kejsardömet på 1800-talet. Nationalistiska strömningar och folkbildningsidéer var då på frammarsch. Sannolikt bidrog dessa stämningar till uppkomsten av nya översättningar.

Historien om de finska översättningarna är väl dokumenterad.¹ Men de första översättningarna till finska av Tuomas Friman från 1860-talet får inte ses i isolering. Så utkom till exempel en tysk översättning av Chrysostomosliturgin 1845² och översättningar till estniska och lettiska utfördes inom ryska kyrkans Riga-vikariat under samma tid.³

De svenska översättningarna ingår i samma mönster. Åren 1864–65 förekommer en korrespondens mellan prästen Arsenij Soudakoff och de kyrkliga myndigheterna i S:t Petersburg. Ämnet är distribueringen i Finland av den översättning av Chrysostomosliturgin som Soudakoff hade utgett i Stockholm år 1852. Soudakoff hade lämnat sin stationering i Stockholm år 1854 och till sina släktingar i Viborg efterlämnat ett åttiotal exemplar av sin översättning. Metropoliten av Novgorod och Petersburg beslutar så i februari 1865 att låta Soudakoffs svenska översättning delas ut bland prästerskapet i Finland.⁴

Soudakoffs *Den Helige Johannes Chrysostomi Liturgi, sådan den i Grekisk-Ryska Kyrkan firas; jemte några förutskickade upplysningar om liturgien i allmänhet och om den helige Joh. Chrysostomi i synnerhet* från 1852 bör vara den första tryckta översättningen till svenska.⁵ Utöver själva liturgitexten, tryckt som en gudstjänsthandbok, erbjuder Soudakoff en liturghistoria – bland annat ett långt utdrag i översättning av eukaristibönen i *Apostoliska konstitutionerna* – samt en ingående förklaring av liturgins tre delar, "Proskomidien", "Katekumenernes eller Lärjungarnas liturgi" och "De trognas liturgi". Utgåvan avslutas med några av tackbönerna efter liturgin, en planteckning över en "efter gammalt sätt bygd kyrka" samt illustrationer av prosforas uppställning på diskos.

Soudakoffs utgåva var således en blandning av handbok och informationspaket. År 1886 utgavs, återigen i Stockholm, *De heliga Liturgierna af våra heliga fäder Johannes Chrysostomus och Basilius den store* av dåvarande kyrkoherden i den ryska församlingen i Stockholm, Wasilij Archangelskij.⁶ Denna utgåva innehåller enbart liturgiernas texter. Archangelskij följer intressant nog inte Soudakoff i översättningen av Chrysostomosliturgin.

Varför utkom dessa översättningar? Hemsidan för Kristi Förklarings ortodoxa kyrka i Stockholm – arvtagaren till Soudakoffs och Archangelskij församling – återger den dåvarande ryske envoyéns i Sverige, Jakob Daschkoffs ord om att "prästen Soudakoff ... med iver ägnade sig åt att sprida sann förståelse av den grekisk-österländska kyrkans dogmata både här och i Finland". Samma uppsåt skall Archangelskij ha haft.⁷

Situationen i Finland (och i Baltikum) var annorlunda såtillvida att det ryska imperiet där hade ortodoxa undersåtar som talade andra språk än ryska, och då inte endast finska. I sitt brev till den heliga synoden 1864 hänvisar Soudakoff till förekomsten av ryssar i Finland vars kunskaper i svenska var starkare än i ryska.⁸ Som känt lärde sig Finlands ryska befolkning inom administration, armé och handel ofta svenska. Detta förklarar de officiella initiativ till svenska översättningar som skulle följa.

På 1880-talet tillsatte den heliga synoden en kommission för svenska översättningar.⁹ En präst vid namn Nikolaj Orlov anges som den primära översättaren vid sidan av prosten M. N. Kazanskij samt M. M. Smirnov, lektor vid Svenska normallyceet i Helsingfors. Som ett resultat av kommissionens arbete publicerades delar ur *Trebnik*, prästens förrättningsbok, åren 1889 och 1892.¹⁰ Orlov var präst inom Riga-vikariatet och studerade svenska för att tjänstgöra på Ormsö (Vormsi), där hundratals svensktalande ester gick över till den ortodoxa kyrkan år 1886.¹¹

Soudakoffs uppgift om svensktalande ryssättlingar i Finland bekräftas av en notis i *Finlands Allmänna Tidning* från den 24.10.1895. Notisen återger hur biskopen för det finländska stiftet,¹² Antonius, under ett besök i Helsingfors hade påtalat vikten av regelbundna gudstjänster på svenska för denna grupp av ortodoxa. Biskopens förmaning ledde till att en första liturgi på svenska firades i "Uspenska katedralen" den 10 september 1895. Soudakoffs översättning användes.¹³

År 1908 behandlades frågan om svenska översättningar på ett prästmöte inom den finländska stiftet. Kazanskij avlade rapport om den tidigare, dåmera avsomnade kommissionens arbete. En del material utöver det som publicerats 1889 och 1892 fanns redan preliminärt översatt. Kazanskij förordade tillsättandet av en ny kommission så att arbetet med översättningen av *Trebnik* kunde fortgå. En ny kommission tillsattes enligt heliga synodens beslut 24.2.1910.¹⁴

I den nya kommissionen ingick prosten Dimitrij Troitskij, prästen Mitrofan Lisowskij samt läraren vid Alexandersgymnasiet i Helsingfors, Pavel Leontjev.¹⁵ Kommissionens arbete resulterade i *Den ortodoxa kyrkans ritualbok* del tre och fyra, vilka utkom 1912 respektive 1914.¹⁶ Dessa utgjorde uppenbarligen fortsättningen på den tidigare kommissionens två utgåvor från 1889 och 1892.¹⁷ Väsentliga delar av *Trebnik* (grek. *Euchologion*) fanns alltså översatta till svenska före Första världskrigets utbrott.

Nämnde Lisowskij hade redan före kommissionens tillsättande översatt delar ur *Molitvennik* ("bönbok"), reviderat Soudakoffs liturgiutgåva, skrivit förklaringar till både liturgin och de andra bönerna samt författat en kort introduktion med rubriker såsom "Bönen och dess yttre tecken" och "Om bruket af rökelse vid gudstjänsten". Under 1908 ansökte Lisowskij om tillstånd hos de kyrkliga myndigheterna att få låta trycka detta material, vilket synoden också beviljade 19.2.1909.

Upplägget i Lisowskij's *Den Grekisk-Katolska Bönboken med Förklaringar till Bönerna (I andra afdelningen)*¹⁸ liknar Soudakoffs utgåva från 1852. Vid sidan av själva bönerna erbjuder läsaren en inblick i hur den ortodoxa traditionen ser på sin tradition av bön och gudstjänst. Men det gällde inte bara information för utomstående, för vi vet att de svenska översättningarna kom till användning inom församlingen i Helsingfors. Lisowskij tycks ha ansvarat för liturgier på svenska under en lång rad år, redan före utgivningen av hans egen liturgirevidering.¹⁹ Också ritualboken kom till användning. I *Hufvudstadsbladet* 25.9.1917 skildras en jordfästning förrättad på svenska av pastor Lisowskij.²⁰

Första världskrigets utbrott och det ryska kejsardömet's upplösning avbröt detta lovande översättningsarbete. Förutsättningarna för ett gott resultat förelåg. Översättningarna utfördes med sanktion av de kyrkliga myndigheterna i S:t Petersburg. Därtill insåg de präster i Finland som ledde arbetet behovet av att engagera personer med gedigna kunskaper i svenska.²¹ Följande fas i historien om svenska översättningar skulle se annorlunda ut.

Perioden 1949–2007: Colliander och Klasson med efterdyningar

Den finlandssvenske författaren Tito Colliander anslöt sig till den ortodoxa kyrkan 1936. Hans litterära arbete kom med tiden att inkludera översättningar av ortodoxa gudstjänster och böner. 1949 utkom hans översättning av akathistos till Gudsmodern, *Fröjda dig* (Söderströms Förlag, Helsingfors), och 1958 *Vår helige faders Johannes Chrysostomos gudomliga liturgi*, på samma förlag. År 1969 utkom *Ortodoxa bönboken* (Ortodox Kyrkotidnings förlag, Stockholm).²² Med Colliander inleds en period av svenska översättningar som förenas av vissa drag. Det är nu enskilda individer som översätter utan explicit uppdrag eller sanktionering av den officiella kyrkan, som tycks ha saknat intresse eller

kompetens för arbetet. Översättarna är så gott som alltid konverterter till den ortodoxa kyrkan.

Collianders liturgiöversättning gavs år 1976 ut i reviderad form av Ortodoxa förlaget i Stockholm. Revideringen hade uppmärksammat den nya översättning av Chrysostomosliturgin som Tito Colliander hade arbetat på sedan början av 1970-talet tillsammans med dåvarande metropoliten av Helsingfors, Johannes (Rinne). Samma förlag, bakom vilket stod framför allt Wolmar Holmström, gav också ut en serie under titeln *Ortodoxa liturgiska texter*, små häften riktade primärt till gudstjänstbesökare. Vissa av översättningarna var nygjorda, framför allt av Thomas Nordquist men också av fr Johannes Seppälä. Häftena tycks även ha omfattat revideringar av tidigare översättningar av bland annat Tito Colliander; en del hade först publicerats i Holmströms *Ortodox Tidning*. Collianders samarbete med metropolit Johannes gav däremot aldrig något färdigt resultat.²³

Tito Collianders liturgiöversättning bör även ha legat till grund för en sällan uppmärksammat utgåva från 1968, *The order of the divine liturgy of St. John Chrysostom according to the use of the Finnish Orthodox Church*.²⁴ Utgåvan användes vid förrättandet av liturgin i Uppsala domkyrka under Kyrkornas världsråds fjärde generalförsamling. Häftet inleds med ett förord av "Paul, Årkebiskop av Karelen och hela Finland", och uppenbarligen var det just årkebiskop Paavali som förrättade liturgin (troligen på finska). Häftet innehåller liturgitexten tryckt i fyra spalter (på svenska, engelska, franska och tyska). Revideringen av det som alltså sannolikt är Collianders översättning har resulterat i en jämfört med originalet bättre språkdräkt. Häftet anger dock inte vem som ansvarat för revideringen.

I mitten av 1960-talet konverterade den svenskkyrkliga prästen Christofer Klasson till den ortodoxa kyrkan. Han blev snart prästvigd också i sin nya kyrkliga hemvist. Vid sidan av Tito Colliander är fr Christofer den andra inflytelserika personen inom översättningsarbetet under denna period. År 1973 publicerade han boken *Ortodoxa kyrkan* (Almqvist & Wiksell, Stockholm), i vilken ingick en egen översättning av Chrysostomosliturgin. Översättningen, *Den Gudomliga Liturgien enligt S:t Johannes Chrysostomus*, gavs därefter ut som särtryck ett par gånger av Klassons församling, H:e Demetrios i Kristianstad. Klasson gav också ut en bönbok 1980 (Pro Veritate, Uppsala, 2:a utg. 1992), där han översatt betydligt flera böner än Colliander 1969.

Collianders och Klassons översättningar sammanföll med att ortodoxa gudstjänster började firas på svenska i Helsingfors och i Sverige med början

på 1960-talet. Först ute var estniska S:t Nikolai församlings ungdomsförening med en svensk liturgi enligt Collianders översättning i Stockholm november 1962.²⁵

1968 grundades Heliga Anna av Novgorods församling i Vadstena av fr Christofer, en svensk ortodox församling som för det mesta har tillhört det serbisk-ortodoxa stiftet i Sverige. Församlingens hemort var länge Eskilstuna, därpå Linköping och den har numera gudstjänstförsamlingar på flera håll i Mellansverige. Inom H:a Annas församling kom åtskilliga gudstjänsttexter och förrättningar att översättas, av fr Christofer och även av församlingens andra präst Ignatios Ek och dennes hustru Karin. En del trycktes som häften, annat som stenciler; skillnaden är marginell då de tryckta inte gavs ut av något förlag.²⁶ Översättningsarbetet inom Annas församling liksom inom Demetrios församling dikterades av ett konkret behov: svenska församlingar behövde texter att be till.

Samma behov drev fram översättningar också i Finland inom Helsingfors församling, där stenciler och kopior av sedermera okända ursprung cirkulerar och nya snabböversättningar alltjämt ser dagens ljus.²⁷ Inom Finska ortodoxa församlingen i Sverige översatte Börje Holmberg (ofta i samarbete med Gunnel Kalin) ett rätt omfattande material på 1990-talet. Resultaten finns som utskrifter i nämnda församlingar. Den gammalkalendariska kyrkan i Sverige har sammanställt ett relativt rikt material på nätet, av vilket mycket är tidigare (ibland reviderade) översättningar av Klasson och paret Ek.²⁸ Kvaliteten på översättningarna från denna period lämnar mycket att önska. Kunskaperna i grekiska (eller kyrkoslaviska) har ofta varit bristfälliga. Den svenska språkdräkten motsvarar generellt inte förväntningarna på ett flytande, högstämt gudstjänstspråk. Sakkunniga utanför den egna, snäva kretsen har knappast konsulterats. Den kyrkliga hierarkin har inte varit engagerad, även om muntligt medgivande till det som utförts för det mesta nog förelagat. Periodens översättare arbetade under förhållanden som inte främjade översättningar av hög kvalitet, även om de förtjänstfullt svarade på konkreta pastorala behov.

Nämnas bör också att en del ortodoxa gudstjänsttexter har översatts och publicerats utanför de ortodoxa församlingarna. Per-Arne Bodin och Folke Sandgren har översatt och gett ut *Kristus är uppstånden: Ortodoxa hymner för stora fastan och påskan* (Artos, Skellefteå, 1998) och *Det ofattbara undret: Maria, Guds Moder i ortodox tradition* (Artos, Skellefteå 2003). Den första delen i serien *Svensk Patristiskt Bibliotek* (I *Gudstjänst och kyrkoliv*; Artos, Skellefteå,

1998) innehåller akathistoshymnen till Guds Moder (översatt av Per Beskow) och Basileosliturgins anafora (översatt av Anders Ekenberg). Den katolska bönboken *Oremus* innehåller några ortodoxa böner. Dessa översättningar håller en högre kvalitet, men brukas mycket sparsamt inom de ortodoxa församlingarna. De känns måhända något främmande. I samma kategori ingår också författaren Hjalmar Gullbergs översättning av Romanos Melodos julkontaktion som utkom redan 1944 (*Romanos Julhymn*; nytryckt av Artos i Skellefteå). En olycklig uppdelning mellan internt producerade texter av ofta låg kvalitet och stilistiskt bättre översättningar utförda utanför den inre ortodoxa kretsen (Uppsala 1968 inkluderad) kan noteras.

Tiden efter Marielund 2007

I februari 2007 arrangerade Studieförbundet Bilda ett tvådagarsseminarium på temat "Fornkyrkans bön på nutida svenska. Samtalsdagar med inriktning på översättningar av bysantinska gudstjänsttexter".²⁹ Platsen var den katolska stiftsgården Marielund på Ekerö, Sverige. Seminariet stimulerade till en förnyad ansats att lämna de senaste decenniernas improvisationer och tillsammans producera bättre, solidare översättningar.

Följande år sammankallade metropolit Ambrosius av Helsingfors ett rådslag om ortodox verksamhet på svenska. Denna skribent tog då tillfället i akt att lägga fram en idé som pyrt sedan seminariet i Marielund: ett projekt för översättning av i första hand Chrysostomosliturgin med förstudier av den grekiska texten, en redaktionskommitté och konsultation av en större krets av ortodoxa som sysslat med översättning men också av sakkunniga utanför den ortodoxa kyrkan. Bruket av en stilist för att uppnå en vacker språkdräkt ingick också i planerna.

Idén rönnte bifall och projektet drog igång följande år, 2009. En stödförening, *Ekdosis*, grundades, medan huvudman var – och är – Stiftelsen för Finlands ortodoxa kulturcentrum, vars ordförande är metropolit Ambrosius. Projektet beviljades stipendier av framför allt stiftelsen Konstsamfundet i Finland. Anders Piltz och David Heith Stade tog fram två översättningsförslag, Tua Korhonen analyserade den grekiska texten ur retorisk synvinkel, en större grupp bearbetade förslagen, författaren Lars Huldén bidrog med ett stili-seringsförslag, varpå redaktionskommittén lade fram ett färdigt förslag våren 2012.³⁰ I mars 2012 godkände Finlands ortodoxa kyrkas biskopsmöte denna

provöversättning av Chrysostomosliturgin som sedan togs i bruk under en televiserad pingstliturgi i Uspenskijkatedralen i Helsingfors 27 maj 2012.³¹

Ett viktigt inslag i detta projekt har varit att ortodoxa krafter från Sverige inbjuds att delta men att besluten fattas inom Finlands ortodoxa kyrka, eftersom ingen enhetlig ortodox kyrkoadministration föreligger i Sverige. Utgåvan från 2012 fick dock ett blandat mottagande i Sverige. Det framgick att många där hellre håller fast i traditionen från Christofer Klasson än omfattar en helt ny översättning.

Ett viktigt uttryck för denna Klassonska tradition är igumen Dorotej (Forsner) från det ortodoxa klostret i Bredared utanför Borås, som länge översett texter för klostrets behov. Dorotej deltog i det finländska projektet men hyser en i jämförelse med det annan uppfattning om hurdan en ortodox liturgisk svenska bör utformas. Igumen Dorotej förordar ett arkaiserat språk som tydligt skiljer sig från vardagssvenskan.³² Vad detta kan innebära visas i två publikationer som igumen Dorotej ansvarat för, *Ortodox bönbok* (2012) och *Ieratikon* (2016).³³ Sisträmnda innehåller samma material som det finländska projektet siktar mot (de tre liturgierna, afton- och morgongudstjänsterna). Dorotej ansvarar själv för översättningarna, och båda utgåvorna är utrustade med den serbiska stiftbiskopens välsignelse.

Det finländska projektet framskrider långsammare och med en annorlunda språkdräkt som mål. Ett högstämt och vackert gudstjänstspråk eftersträvas också här, men till skillnad från igumen Dorotej vill vi nå detta mål genom bruk av liknande stilmedel som används på det svenska språkområdet i övrigt, till exempel i den senaste bibelöversättningen från år 2000 eller inom övriga svenska kyrkor.

År 2014 utkom en dokumentation över arbetet med Chrysostomosliturgin 2012.³⁴ Samma höst arrangerades ett receptionsseminarium i Helsingfors till vilket projektet bett om respons på liturgiöversättningen från bland andra den ortodoxa prästen Mikael Liljeström (Sverige) och författaren Tua Forsström (Finland). På basen av denna respons och erfarenheterna från den första utgåvan från 2012 har liturgitexten reviderats 2015 av denna skribent och Anders Ekenberg i Uppsala. Förslag till afton- och morgongudstjänsterna, Basileiosliturgin och de förutinvigda gåvornas liturgi är klara. Dessa texter har översatts av denna skribent,³⁵ kommenterats av Carola Envall (Vanda) och slutligen färdigställt med hjälp av Ekenberg. Målet är ett *Hieratikon* som efter en remissrunda blir godkänt av ortodoxa biskopsmötet i Finland för att sedan publiceras.

Vägen har varit lång, men i vissa avseenden liknar situationen nu den som rådde före 1917: ett kollektivt arbete som utförs i Finland med sanktion från den kyrkliga överheten men inte utan kontakt med Sverige. Att upptakten till de svenska översättningarna kom från Stockholm 1852 säger något väsentligt om förutsättningarna för ett framgångsrikt översättningsarbete också i våra dagar.

Noter

- ¹ T.ex. Piironen 1991. Piironen utelämnar helt de publicerade svenska översättningarna från autonomitiden, vilket förtar värdet av hans översikt.
- ² *Die heilige und göttliche Liturgie von unserm heiligen Vater Joannes Chrysostomus, Erzbischof von Konstantinopel* 1845.
- ³ Se *Estonian Orthodox Church of Moscow Patriarchate* 2017.4.11. Den första estniska översättningen dateras till 1843: *Jummala-tenistusse säedus se Õige-ussu Gräka-Wenne Kerrikus : Slawoni kelest ma keelte ümberpantud* 1842.
- ⁴ *Логачев* 1989, 179–180. Tack till fr Andrei Sotsov, Helsingfors/Vasa, som tipsade om denna viktiga artikel.
- ⁵ "af A. Soudakoff, Theol. Mag., Pastor vid Kejsarl. Ryska Legationen i Stockholm". *Soudakoff* 1852.
- ⁶ "Översättning av Pastor Basilius Archangelsky". *Archangelsky* 1886.
- ⁷ *Kristi Förklarings ortodoxa församling* 2017.4.11.
- ⁸ *Логачев* 1989, 179. Se också *Koukkunen* 1982, 124. Koukkunen noterar också arbetet med svenska översättningar från 1880-talet och framåt.
- ⁹ *Логачев* 1989, 180, jfr 175.
- ¹⁰ *Логачев* 1989, 180. Också en del annan litteratur i troslära utgavs.
- ¹¹ Via *Engelhardt* 2015, 231 , slutnot 6. Uppgifter om att Orlov skulle ha publicerat skilda svenska översättningar i Estland utöver de som nämnda kommission fick till stånd tycks sakna grund. Under 1800-talet övergick delar av den estniska (liksom av den lettiska) befolkningen till den ortodoxa kyrkan och bland dem då också svenskspråkiga. Se *Estonian Orthodox Church of Moscow Patriarchate* 2017.4.11.
- ¹² Storfurstendömet Finland blev ett eget stift 1892 med Antonij (Vadkovskij) som första ärkebiskop (1892–98).
- ¹³ *Finlands Allmänna Tidning* 24.10.1895. Jag står i tacksamhetskuld till Torsten Kälvemark, Södertälje, för denna och följande hänvisningar till Nationalbibliotekets digitala arkiv.
- ¹⁴ *Логачев* 1989, 180, 182–183.
- ¹⁵ *Логачев* 1989, 184.
- ¹⁶ *Den ortodoxa kyrkans ritualbok III* 1912; *Den ortodoxa kyrkans ritualbok IV* 1914. Häftena innehåller ordningarna för sjukkommunion, panichida, begravningsgudstjänster, sjukas smörjelse, mindre vattenvigningen samt mottagande av lutherska trosbekännare i ortodoxa kyrkan.

- ¹⁷ Dessa tidigare utgåvor har jag inte hittat. Utgåvorna från 1912 och 1914 finns tillgängliga på bibliotek i Helsingfors.
- ¹⁸ "Utarbetad af M. Lisowskij, Pastorn vid Uspenska ryska kyrkan i Helsingfors". *Lisowskij* 1909.
- ¹⁹ Annonser i *Hufvudstadsbladet* 9.4.1903, 2; *Hufvudstadsbladet* 18.3.1906, 16; *Hufvudstadsbladet* 28.3.1912, 16. Liturgierna hölls i "gamla ryska kyrkan" (Trefaldighetskyrkan).
- ²⁰ *Hufvudstadsbladet* 25.9.1917, 6. Ännu för tio år sedan kunde man samtala med personer som i sitt minne bevarade uppgifter om svenska gudstjänster och förrättningar på svenska under de första decennierna av 1900-talet. Det lärde jag mig 15.1.2007 då jag intervjuade diakon Mikael Kriisin och Irina Mirolybov – båda har sedermera gått ur tiden – inför ett seminarium i Marielund 2007 (om vilket, se längre fram i artikeln). Mirolybovs far var som diakon verksam delvis samtidigt med Lisowskij som dog 1928. Enligt Mirolybov var kyrkoherde Dimitrij Troitskij (1866-1933) den sista inom Helsingforsprästerskapet som kunde svenska. *Kriisin* 2007.1.15; *Mirolybov* 2007.1.15.
- ²¹ Detta behov uttrycks explicit både av Kazanskij och Lisowskij (Лозачев 1989, 181–183).
- ²² Tito Colliander skrev också om den ortodoxa tron och bönen, såsom *Grekisk-ortodox tro och livssyn* (1951) och *Asketernas väg* (1952). Översättningar av liturgiska texter kan hittas även på andra håll i Collianders produktion. En översättning av Johannes av Damaskus åtta stichera för avlidna ingår i diktsamlingen *På en trappa, dikter 1941–61* (1961).
- ²³ Metropolit Johannes skickade deras utkast till denna skribent 14.10.2009. Översättningen börjar med liturgins inledningsvälsignelse och sträcker sig fram till instiftelseorden i anaforan, men saknar bland annat litaniorna efter evangelieläsningen. *Metropolit Johannes och Tito Colliander*.
- ²⁴ Titelbladet fortsätter: "on the occasion of the World Council of Churches' Fourth Assembly, Uppsala 1968 ; to be celebrated in Uppsala Cathedral, Tuesday July 16th, 1968 at 7.30 a.m.".
- ²⁵ Notis i *Svenska Dagbladet* 5.11.1962. Liturgin förrättades av "projerei Arkadi Nael och protodiakon Nikolai Suursööt". Fr Sergius Colliander minns att den första svenska liturgin i Finland i modern tid skulle ha förrättats 1964 i den s.k. Huskyrkan i Helsingfors av fr Tapani Repo (och med 15-åriga Sergius som läsare). Titos översättning från 1958 användes. (*Colliander* 2007.1.13)
- ²⁶ *Liljeström* 2017.2.23.
- ²⁷ Åren 2014–2016 översattes ca 60 A4-sidor med material framför allt ur grekiska *Meneia* och *Parakletike* av en grupp i Helsingfors med Mikael Sundkvist som huvudansvarig (i samarbete med Carola Envall, Peter Saramo, Pär Silén, Andreas Stenberg). Saramo hade redan tidigare kopierat upp ett *Horologion* han sammanställt.
- ²⁸ <https://www.ortodoxakyrkan.se/liturgiska-texter>. Online finns också en del översättningar av fr Benedikt Pohjanen (<http://www.kristiforklaring.se/index.htm>) och David Heith Stade (<https://ortodoxakyrkan.org/dagliga-boner>).
- ²⁹ Denna skribent höll ett anförande om svenska översättningar av ortodoxa

gudstjänsttexter i Finland, ett embryo till föreliggande artikel.

- ³⁰ I redaktionskommittén ingick Michael Hjälms och Paul Nordgren från Sverige, Sergius Colliander och Mikael Sundkvist från Finland. Hjälms förde ordet under de gemensamma sammanträdena medan Sundkvist var projektledare och redaktör.
- ³¹ *Colliander* 2012. Innehåller även ett förord av metropoliten Ambrosius av Helsingfors, en inledning samt ordförklaringar och illustrationer.
- ³² Detsamma förordas på den gammalkalendariska kyrkans hemsida (<https://www.ortodoxakyrkan.se/liturgiska-texter>).
- ³³ *Dorotej* 2012 och 2016.
- ³⁴ *Sundkvist* 2014.
- ³⁵ Carina Nynäs och Lars-Olof Bergqvist bidrog till översättningen av aftongudstjänsten.

Källor

Archangelskij, Wasilij

1886 De heliga Liturgierna af våra heliga fäder Johannes Chrysostomus och Basilius den store. David Lunds boktryckeri. Stockholm.

Colliander, Sergius

2012 Den gudomliga liturgin av vår fader bland de heliga, Johannes Chrysostomos. En nyöversättning. Red. Sergius Colliander, Michael Hjälms, Paul Nordgren & Mikael Sundkvist. Stiftelsen för Finlands ortodoxa kulturcentrum; Anastasis Media. Växjö.

2007.1.13 Telefonintervju av Mikael Sundkvist.

Dorotej (Forsner), Arkimandrit

2012 Ortodox bönbok. Heliga Treenighetens kloster samt Smedjeryd + förlag ek. För. Bredared/Smedjeryd.

2016 Ieratikon. Heliga Treenighetens kloster samt Smedjeryd + förlag ek. För. Bredared/Smedjeryd.

Estonian Orthodox Church of Moscow Patriarchate

2017.4.11. Historical background of Orthodoxy in Estonia. http://www.orthodox.ee/estonian-orthodox_eng.html.

Finlands Allmänna Tidning 24.10.1895

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/508627?page>.

Die helige und göttliche Liturgie von unserm heligen Vater Joannes Chrysostomus, Erzbischof von Konstantinopel

1845 Druckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. St. Petersburg.

Hufvudstadsbladet 9.4.1903

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/751380?page=2>.

Hufvudstadsbladet 18.3.1906

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/760733?page=8>.

Hufvudstadsbladet 28.3.1912

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1174782?page=16>.

Hufvudstadsbladet 25.9.1917

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1199565?page=6>.

Jummala-tenistusse säedus se Õige-ussu Gräka-Wenne Kerrikus : Slawoni kelest ma keelte ümberpantud 1842

1843 Schünmanni lesk. Tartu.

Kriisin, Mikael

2007.1.15 Telefonintervju av Mikael Sundkvist.

Kristi Förklarings ortodoxa församling

2017.4.11. Kristi Förklarings ortodoxa kyrka. <http://www.ryskaortodoxakyrkan.se/3/historia.html>.

Liljeström, Mikael

2017.2.23 Mejl till Mikael Sundkvist.

Lisowskij, Mitrofan

1909 Den Grekisk-Katolska Bönboken med Förklaringar till Bönerna (I andra afdelningen). Hufvudstadsbladets Nya Tryckeri. Helsingfors.

Metropolit Johannes och Tito Colliander

Utkast till översättning av Chrysostomosliturgin (inget datum; kopia ur metropolit Johannes personliga arkiv).

The order of the divine liturgy of St. John Chrysostom according to the use of the Finnish Orthodox Church

1968 On the occasion of the World Council of Churches' Fourth Assembly, Uppsala 1968; to be celebrated in Uppsala Cathedral, Tuesday July 16th, 1968 at 7.30 a.m.

Den ortodoxa kyrkans ritualbok III. Sjukes kommunion, Pannychis (själamessa), fullvuxnes äfoensom späda barns jordfästning.

1912 Hufvudstadsbladets Nya tryckeri. Helsingfors.

Den ortodoxa kyrkans ritualbok IV. Den heliga smörjelsen, den förkortade vattenvigningen, ritual vid lutherska trosbekännarens öfvergång till den ortodoxa kyrkan, myrrhabes smörjelsens ritual.

1914 Hufvudstadsbladets Nya tryckeri. Helsingfors.

Miroljov, Irina

2007.1.15. Telefonintervju av Mikael Sundkvist.

Soudakoff, Arsenij

1852 Den Helige Johannes Chrysostomi Liturgi, sådan den i Grekisk-Ryska Kyrkan firas; jemte några förutskickade upplysningar om liturgien i allmänhet och om den helige Joh. Chrysostomi i synnerhet. Hörbergiska boktryckeriet. Stockholm.

Svenska Dagbladet 5.11.1962

Litteratur

Engelhardt, Jeffers

2015 Singing the right way. Orthodox Christians and Secular Enchantment in Estonia. University Press. Oxford.

Koukkunen, Heikki

1982 Uudenkaupungin rauhasta nykypäiviin. – Ortodoksinen kirkko Suomessa. Toim. Isä Ambrosius ja Markku Haapio. Valamon Luostari. Heinävesi. 117-158.

Логачев, К. И.

1989 К истории перевода православных богослужебных книг на финский и шведский языки. – Из истории православия к северу и западу от великого Новгорода. сборник церковно-исторических статей. Red. av A. А Чумаков. Leningradskå Mitropoliå. 167–184.

Piironen, Petri

1991 Ortodoksinen julkaisutoiminta 1780–1980. Historiallinen katsaus ja bibliografia. OKJ. Joensuu.

Sundkvist, Mikael

2014 Chrysostomosliturgin – förda anteckningar under arbetet med nyöversättningen 2010–2012. Red. Mikael Sundkvist. Stiftelsens för Finlands ortodoxa kulturcentrum publikationsserie 8/2014. Stiftelsen för Finlands ortodoxa kulturcentrum & Anastasis Media. Växjö.